

leuze i ja nazvali »postajanjima«: postajanje ženom, postajanja biljkom, postajanje životinjom, postajanje apstraktnim, postajanja nevidljivim. . .

— Freudovsko nesvjesno »primarnog procesa« (čije redukcionističke interpretacije temeljene na normaliziranim noetičkim strukturama odbijamo legitimirati) omogućava pristup transformacionim univerzumima bestjelesne prirode: tamo gdje se sve činilo stratificiranim i definitivno kristaliziranim ono uspostavlja potencijalne smisla i prakse s one strane opozicije realnost — reprezentacija.

Kad bi na primer pacijent izložio neki svoj problem koji se odnosi na njegovog šefa ili predsjednika republike unaprijed se zna da bi se to interpretiralo mehanizmima očinske identifikacije. Iza službenice PTT-a uvijek se otkriva slika majke ili neki univerzalni matem. U svemu što nas okružuje različite psihoanalitičke škole otkrivaju samoekstualne simbole, referencije na simboličku kastraciju itd. Ali takvom sistemu čitanja je na kraju ponestalo šarma!

Jer ako se iza šefa ponekad nalazi simbolički otac (upravo zbog toga se pojedina poduzeća naziva »paternalističkim«) iza realnog oca također vrlo često postoji šef ili hijerarhijski nadređeni. Očinske funkcije su u okviru nesvjesnog neodvojive od socioprofessionalnog i kulturnog položaja njihovih nosilaca. Iza majke, realne ili simboličke, postoji stvarnost položaja žene u jednom definiranom imaginarnom i socijalnom kontekstu. Da li treba podsjećati da dijete ne živi samo u zatvorenom porodičnom svijetu i da je porodica podložna okolnim utjecajima, vanjskim silama!

ON razgraničuje te procese singularizacije, te skupove u krilu različitih poredaka (znakovi, bestjelesni univerzumi, energija, »mehanosfera« itd.) na jedan otvoreni način, u smislu u kojem se danas govori o jednom otvaranju prema kreaciji, u likovnim umjetnostima prema njihovim materijalima, supstancijama, formama. . .

Familijalističke redukcije nesvjesnog na koje su se navikli psihoanalitičari nisu »greške«. One su u skladu s određenim tipom kolektivnog raspreda iskazivanja i proizlaze iz jedne specifične mikropolitike u odnosu na formacije nesvjesnog koje odgovaraju kapitalističkoj organizaciji društva. Suviše diverzificirano, suviše kreativno mašinsko nesvjesno, bilo bi u suprotnosti s odnosima proizvodnje utemeljenim na eksploataciji i socijalnoj segregaciji. Zbog toga u našim društvima postoje specijalisti koji recentriraju nesvjesno na individualizirani subjekt, na postavljene parcijalne objekte kako bi se spriječila njegova ekspanzija izvan dominantnih realnosti i značenja. Utjecaj tehnika kao što su psihoanaliza i obiteljska terapija treba promatrati upravo u kontekstu razvoja jedne gigantske industrije normalizacije, adaptacije i dresiranja sociusa.

Deteritorijalizacija libida razvojem produktivnih snaga na koje se oslanja *svjetski integrirani kapitalizam* ima za posljedicu razvoj neke vrste kolektivne tjeskobe koja vodi (nasuprot potencijalima koje u sebi sadrže znanosti i tehnike) obnavljanju religioznih ideologija, mitova, arhaizma. Može se s pravom smatrati da će, usprkos širenju reteritorijalizacije sociusa i imaginarnog uz pomoć raznih komponenti svjetskog integriranog kapitalizma (kapitalistički i socijalističko birokratski režimi, diktature Trećeg svijeta itd.) mašinska integracija humaniteta nastaviti sa svojim napretkom. Stvar je u tome kakvi će biti njeni konačni modaliteti. Da li će ići, kao što je to slučaj danas, u suprotnom smjeru od kreativnih linija želje i najtemeljnijih ljudskih svrha? Treba se sjetiti goleme bijede, fizičke i moralne, koja vlada najvećim dijelom planete. Da li će se ekonomija želje usprkos tome uspjeti uskladiti sa znanstvenim i tehničkim napretkom? Samo jedna duboka transformacija socijalnih odnosa na svim nivoima, jedan golemi pokret »uzimanja u ruke« tehničkih mašina od strane žudnih mašina, jedna »molekularna revolucija« korelativna novim analitičkim i mikropolitičkim praksama omogućiti će jedno takvo usklađivanje. Čak se i sudbina borbe opimiranih klasa (činjenica da one stalno riskiraju da se zaglube u odnosima dominacije) čini vezana s jednom takvom perspektivom. Da bi mogao postati »stvar svih«, analitički i mikropolitički pristup kolektivnim formacijama želje trebalo bi konstantno obnavljati svoje metode, umnožavati i bogatiti se u kontaktu sa svim područjima stvaralaštva. Ukratko, činiti sasvim suprotno od onog što danas čini psihoanalitička profesija.

S francuskog: Fratro Špiranec

psihoanaliza u verovanju i znanju rastko močnik

U rz rubrici *Studia humanitatis* nedavno su izašli prevodi Freudovog *Malog Hansa* i *Čoveka-vuka* i tako su i na slovenačkom jeziku postala dostupna četiri Freudova izveštaja koja su odavno prešla u kulturnu mitologiju dvadesetog veka — sudeći bar po prilično pouzdanom merilu — da ih niko više ne poznaje pod stručnim originalnim naslovima, ali su zato imena njihovih junaka po metonimijskoj konfuziji između teksta i ličnosti, karakterističnoj za svakodnevnu upotrebu mitova, postala topično uporište našim životnim transakcijama.¹ To da imena nisu »prava«, iz građanskog registra ili matičnih knjiga, već nadimci (u doduše dva izveštaja a sa razlogom lekarske etike), dokazuje familijarnost delovanja izveštaja i govori o posebnom načinu delovanja jednog kompliciteta, kojeg danas najrade prepuštamo literarnoj referenciji. Freudovi izveštaji su u kulturnom korpusu savremenosti stekli status retkog i možda već izumrlag literarnog žanra u starom značenju, koje izraz ne ograničava na beletristiku; iako se teško branimo od refleksa da ove tekstove čitamo u okviru književne tradicije — *Doru* kao jame-sovsku novelu, *Hansa* kao bildungsroman, *Čoveka od pacova* kao stendhalovski roman i *Čoveka-vuka* kroz Prousta. U postfreudovskoj literaturi su takvi slučajevi (*Fall*) ili istorije (*Geschichte*) (Freud razlikuje ta dva izraza, ponekad govori i o istoriji bolesti i ozdravljenja, što je urednika sabranih dela navelo na izraz *Krankengeschichte*, a James Strachey je termine povezao u *case histories*) obično samo delovi širih tekstova u kojima obavljaju retoričnu ulogu naracije ili istorijskog egzemplara; to suženje vrste pouzdano dodeljuje status klasike njenoj prvobitnoj formulaciji kod Freuda.

U ovom zapisu nećemo pokušavati da teorijski eksploatišemo *Malog Hansa* i *Čoveka-vuka*: njihov teoretski potencijal dovoljno dokazuje njihova stalna prisutnost u postfreudovskoj literaturi; upravo zbog te produktivnosti svako je teoretsko nadovezivanje nužno parcijalno, jer može biti produktivno samo ukoliko se ne ograničava na preživanje opštih meta, što i nije teorijski posao. Naša namera je skromnija, prema prilici: pokušaćemo da odredimo zamršeni status tih izveštaja, njihovu »žanrovsku« prirodu, koja je istovremeno materijalna baza njihove teorijske produktivnosti kao i kompleksni uzrok njihove opšte kulturne efikasnosti. Tek što smo pitanje tako postavili — a to je najlakše jer izlazi iz »očiglednosti«, već smo ga postavili u dva registra: u registar znanja (teorije) i u registar verovanja (ideologije, tj. kulture). U ta dva registra ćemo ga i razmatrati jer je psihoanaliza područje gde je odnos između ova dva registra centralni praktični problem, pa je time psihoanaliza takode i polje gde je pitanje njihovog odnosa moguće teoretizovati na odgovarajući način.

Kao što Freud svoje izveštaje u uvodima pomalo prostodušno predstavlja, ti spisi su prevashodno *teoretizacija prakse*: donose teoretska saznanja do kojih je dovela psihoanalitička praksa. Već ova zdravovazumska formulacija upozorava na dva suštinska momenta: da u psihoanalizi put do istine spada u istinu samu (dakle, na »hegelovski momenat« u psihoanalizi), i da specifična teoretizacija prakse u tom slučaju proizlazi iz toga da je i sama psihoanalitička praksa teoretska praksa. Freudove istorije slučajeva time na jednoj strani ex post facto teoretiziraju praktični analitički postupak, a na drugoj strani su teoretska podloga za buduće postupke: već nezgrapna formulacija na koju nas navodi ovaj mehanički rečnik, pokazuje, da taj terminološki okvir očigledno ne odgovara posebnoj logici odnosa između teorije i prakse u psihoanalizi, naime, tome da je teoretski momenat ireduktibilno unutrašnji momenat u analitičkom radu.

Nerazdvojnost metode od saznanja u psihoanalizi proizlazi iz toga da u analitičkoj praksi, pomalo žargonski rečeno, »proces saznanja« nije moguće odvojiti od »predmeta saznanja«. Predmeti saznanja psihoanalize su, recimo, mehanizmi nesvesnog; do njih je moguće doći jedino putem »analitičkog rada«, tj. onoga što se događa u specifičnom odnosu između analitičara i analizanta (kojeg Freud klasično naziva »pacijent, bolesnik«, a Lacan je upozorio da je analitički rad »pacijentov« rad, pa je pasivni oblik naziva zamenio aktivnim participom »analizirajući«²); analitički materijal donosi analizant svojim govorom, pri čemu se mora pridržavati osnovnog pravila — da bez rezerve kaže sve što mu padne na pamet; u tako strukturiranom govoru je moguće razabirati mehanizme nesvesnog; prema tome, mehanizme nesvesnog nije moguće razdvojiti od načina na koji je nesvesno dostupno saznanju — i drugim rečima, površina i suština, pojavni oblik i ono što bi iza njega trebalo da se krije — u analizi koincidiraju. Nesvesno nije ništa drugo do način na koji se prikazuje. Kod *Čoveka-vuka* je ta karakteristika nesvesnog koju smo opisali u njoj sinhronoj dimenziji frapantno prisutna, takode i u dijahoroniji: spis je analiza »dečje neuroze«, koju je analizant učinio u dvadesetprećoj godini. To je, dakle, dečja neuroza na način na koji je prisutna u psihičkom ustrojstvu odraslog čoveka: ta dečja neuroza je i sama učestvovala pri uspostavljanju odrasle psihičke konstitucije, bila je čak presudni faktor koji je odredio kasnije psihičko oblikovanje. Analiza dečje psihe kroz odraslu je bila, ne samo moguća, već se nametala kao nužnost, zato što je u nesvesnom uzrok prisutan u svojoj posledici: strukturirajući momenat je prisutan u strukturi samoj, zato takode nije moguće postići pomeranja u strukturi (dostignuti terapeutske učinke),

a da se ne dotaknemo njenog uzroka. Formula po kojoj je strukturirajući uzrok iz detinjstva prisutan u strukturnoj posledici kod odraslog samo je dijahroni prevod iste činjenice, koja se u sinhroniji pokazuje tako da je nesvesno isto što i način na koji se prikazuje; i tu su naime mehanizmi nesvesnog uzrok za strukturu analizantovog govora, pa se dakle i u sinhroniji uzrok čuva u svojoj posledici.

Ipak je do nesvesnih uzroka, na način na koji su oni prisutni u svakodnevnom govoru, moguće doći samo u posebnom položaju — u analitičkoj situaciji. Način prikazivanja nesvesnog može se teorejski konceptualizovati samo u položaju koji uspostavlja poseban odnos analitičara i analizanta. Upravo to je drugi suštinski momenat kojeg otkrivaju Freudovi izveštaji o slučajevima: naime, psihoanalitička praksa je već unapred teoretski strukturirana.

Unutrašnji teoretski momenat se u analitičkom radu potvrđuje u dve dimenzije: u položaju koji ima analitičar u odnosu sa analizantom, i u zahvatima koje analitičar sa tog položaja izvršava. Ta podela je naravno shematska, jer analitičar stvara i očuvava svoj položaj upravo svojim zahvatima: ipak je razdvajanje bar minimalno opravdano pošto položaju analitičara suštinski doprinosi analizant, a taj položaj međutim, analitičarove intervencije mogu osujetiti. Razdvajanje ove dve dimenzije je, dakle, opravdano samo ukoliko njegova dejstva mogu biti terapeutske negativna.

Položaj analitičara se oslanja na transfer ili — Lacanovim jezikom — na to da analitičar obavlja funkciju »subjekta za kojeg se pretpostavlja da zna«. Ovo određenje, naravno, ne znači da analitičar deluje kao »sveznalica«; upravo obrnuto, analitičar zastupa funkciju koja je neizbežni oslonac za proces analize, tj. za samu proizvodnju onoga što je moguće znati. Funkcija subjekta, za koja se pretpostavlja da zna, da i ure je i de facto ispred onoga što se »saznaje«. Ta razlika je izuzetno značajna i pokazuje neprestanu proizvodnju »epistemološkog reza« u psihoanalitičkom procesu. Nema naime sumnje, da na početku analize analizant analitičaru pripisuje »sveznanje«. Lacan je ishodišni položaj u analizi poredio sa položajem gosta u kineskom restoranu: gost najpre traži jelovnik, jelovnik je na kineskom koji gost ne razume; upita kelnericu za značenja, ona mu pročita; kineske reči gost opet ne razume, moli za prevod, kelnerica mu čita: »prolećni vetrić«, »carska pašteta« i slično... što gostu nije od pomoći; zatim bi morao da pita kakav je sastav jela, kako su pripremljena itd., uvek mu naravno nedostaje onaj presudni mitološki podatak koji bi mu omogućio kulinarski izbor, i tako na kraju gost zamoli kelnericu: »Recite mi, šta hoću da jedem.« Slično se analizant u analizi obraća analitičaru sa zahtevom: »Recite mi, kakva je moja želja.« Na početku, dakle, analizant može da veruje u analitičarevo sveznanje: proces analize zavisi upravo od toga da li je moguće to verovanje pretvoriti u pretpostavku znanja, tj. u funkciju oslonca u procesu proizvodnje znanja. Subjekt, za kojeg se pretpostavlja da zna samo je, tačka koja treba pretpostaviti da se zahtev, adresiran na analitičara, okrene oko nje i vrati analizantu kao njegova (nesvesna) želja. Momenat verovanja je na taj način uračunat u sam saznajni proces psihoanalize i to tako, da se razreši u funkcijsku pretpostavku, koja je oslonac za proizvodnju znanja.

Tok transferne ekonomije je naravno u svakoj pojedinačnoj analizi poseban: to je prava suština analitičkog procesa, koji je uvek »idiolektalan«. Ipak *Mali Hans* kao i *Čovek-vuk* donose poteškoće, koje su prazdino i teoretski značajne. Obe prepreke su povezane sa pitanjem transfera, tj. sa glavnom karakteristikom zbog koje je u psihoanalitičkom procesu momenat verovanja unutrašnji momenat saznanje produkcije — ili jednostavnije, zbog koje je u psihoanalizi »bolest« deo »ozdravljenja«. Kod *Čoveka-vuka* ova karakteristika deluje na klasičan način, tj. u odnosu između analitičara i analizanta, a njena deformacija, koja koči terapeutsko dejstvo je, moglo bi se reći, nekakva »teoretska zavera« između lekara i pacijenta; kod *Malog Hansa* je položaj zapleteniji i prepreka deluje na nivou, koji Freud izričito nikada ne prihvata, ali je u pozadini celog teksta: rekli bismo da je Hansova analiza proizašla iz »zavere odraslih«, iz jedinstvene prilike kojoj Freud, u prvom pasusu, pomalo lakomislno i pripisuju zasluge za uspeh analize, da su se naime »autoritet oca i lekara udružili u jednoj ličnosti«; specifičnost Hansove analize nije u tome da su uslovi za njenu mogućnost istovremeno i najveća smetnja za njen tok, to je u psihoanalizi »normalan položaj«; nije ni u udruživanju oca i lekara, to se na kraju pri transferu uvek dogodi; specifičnost je u tome da se udruživanje desilo u očevo ličnosti da ga je omogućila veza između teoretičara i amatera, očevo interesovanje za psihoanalizu na diletantski način, dakle, ideološki efekat teorije. Dok je »ideološki« momenat, tj. momenat verovanja u svakoj analizi oslonac za transferni odnos i baš zato ga je moguće uspešno i razrešiti, kod *Malog Hansa* taj momenat nije delovao neposredno između analitičara i analizanta, već ga je posredovao očevo ljubiteljsko interesovanje za psihoanalizu, što je za malog pacijenta imalo tu posledicu da najpre nije mogao da razluči analitičara kao objekta transfera od analitičara kao nosioca funkcije subjekta, za kojeg se pretpostavlja da zna — znači, razliku koja je nužan uvod u uspešan ishod analize. Glavna prepreka u razrešavanju Hansovog odosa prema ocu je očevo transfer na Freuda. Hansovi problemi su neodgovor deo porodične situacije, pa je porodična situacija, dakle, predmet analize; istovremeno Hans nema pristupa analizi van porodične situacije: prema tome, Hans živi u empirijskoj konfuziji između saznajnog objekta i realnog predmeta, između registra znanja i registra verovanja; živi dakle u konfuziji, koju obično već transferni odnos prema analitičaru rešava. Hans ne može da razreši transfer u tom položaju jer u njemu transfera početno ni nema. Hans ne može da prenese očevo lik na analitičara zato što analitičarev lik za njega već otelotvorava otac: u tom smislu je očevo transfer na Freuda prepreka za razrešenje Hansovog odosa prema ocu, to znači, za uspeh analize.

Ako kod *Malog Hansa* analitički rad ometa to da je dostupan samo kroz registar verovanja, koji je ujedno jedna od »meta« (porodica, otac) tog rada, kod *Čoveka-vuka* izgleda kao da je sam registar znanja prepreka za terapeutske učinke analize. Analize su u inverzno simetričnom odnosu, koji se zgušnjava u »karakteristikama njihovih transfernih

ekonomija: ako je kod *Malog Hansa* otac preuzeo ulogu analitičara, kod *Čoveka-vuka* je analitičar preuzeo ulogu oca; kod *Malog Hansa* se analiza okončala i pokrenuli su se terapeutske učinci odmah nakon što su se razdvojile uloge oca i analitičara (»samo jednom sam neposredno zahvatio u analizu«) — dok se kod *Čoveka-vuka* analiza zapravo nije nikad ni završila, a njena terapeutska dejstva su paradoksalno proizašla iz toga da se u njoj transfer nije razrešio.

Kod *Malog Hansa* se u prvom periodu celokupna strategija analize odvija na području verovanja: dešava se dakle u medijumu istorodnom s elementima, koje bi analiza trebala da prestrukturira. Upravo zbog toga, naravno, do prestrukturiranja (do terapeutskih učinaka) ne može doći, dok se ne osamostali polje znanja. Iz istog razloga to osamostaljenje posle prve faze može da bude »piktualno« i prilično je jednostavno: ako je najpre uslov za analizu bio ujedno i njena najveća prepreka, sada je najveća prepreka za analizu mogla postati poluga za njeno razrešenje. Nakon što se, naime, analitički materijal nagomilao na području verovanja, dostigao je »kritičnu masu«, kada je bilo dovoljno saznanje da sve to može biti predmet znanja, i već su popuštale prepreke i mogla su se pokrenuti terapeutska dejstva.

Taj prelom, koji ima vrednost epistemološkog reza proizveo je *Mali Hans* sam. Obratimo pažnju na to da je, u trenutku kada je preuzeo mesto analizanta, učinio tri stvari odjednom: svoje nesvesno ja je pretvorio u »predmet« psihoanalitičke teoretizacije; Freuda je postavio i na mesto subjekta za kojeg se pretpostavlja da zna; oca pak na mesto oca. Jedno bez drugog ne ide, te tri operacije pretpostavljaju jedna drugu; gest, s kojim *Mali Hans* uspostavlja analitičku situaciju, omogućuju tri uslova koja se isto tako uzajamno pretpostavljaju: da je proistekla iz delatnosti Hansovog nesvesnog; da je ta delatnost proizašla iz prethodne teoretske (Freudove) intervencije; da je ta intervencija proizašla iz Freudove sposobnosti da osluhne delatnost Hansovog nesvesnog.

Otac: I kasnije bi bio sam sa mamom. Dobar dečko to ne sme da poželi.
Hans: *Ali može da misli na to.* Otac: To nije u redu.
Hans: *Ako tako misli ipak je u redu pošto o tome možemo da pišemo profesoru.*

Po Hansovom mišljenju su *simptomi dobri zato što ih je moguće analizirati*: to bi mogao da bude ironičan komentar odnosa teorije i prakse u psihoanalizi, a u slučaju *Malog Hansa*, taj je pogled omogućio teoriji da proizvede praktična dejstva. S transferom na Freuda *Hans* ni je mogao imati teškoće jer tog transfera nije ni bilo: profesor je za njega samo preuzeo funkciju subjekta za kojeg se pretpostavlja da zna (»Da li profesor govori sa drugim Bogom?«) — i ta funkcija je ujedno spasonosno delovala na odnos prema ocu, omogućila saznanje prisvajanje nesvesnog materijala i time takode i njegovog prestrukturiranje (terapiju). »Posle te konsultacije sam skoro svaki dan primao poruke o promena-ma u stanju malog pacijenta... postalo je očigledno da u se sada ponudila mogućnost da iznese na svetlost dana svoje nesvesne produkte i da razotkrije svoju fobiju.«

Kod *Čoveka-vuka* izgleda kao da bi isto to stanovište (naime, da je vrednost simptoma u tome da omogućavaju analizu) bilo najpre prepreka, a zatim zajedno sa nerazrešenim transferom krhki oslonac za »ozdravljenje«. *Čovek-vuk* verovao je da je Freudov »najdraži pacijent«⁴ od tog verovanja je zavisio uspeh analize — dok je trajao. Rutch Mack Brunswick, koja je s *Čovekom-vukom* na Freudovu preporuku obavila drugu analizu, na sledeći način objašnjava uzroke za drugu bolest:

»Gubitak ravnoteže, koja se uspostavila posle prve analize, bio je posledica Freudove bolesti. Nije teško shvatiti zašto je do toga moralo doći. Uz mogućnost da će voljena osoba umreti, u *Čoveku* se budi sva ljubav. Ljubav našeg pacijenta prema ocu, koga je predstavljao Freud, istovremeno je u najvećoj meri ugrožavala njegovu muževnost i njeno zadovoljenje je pretpostavljalo kastraciju. Na tu opasnost se pacijentov narcisizam veoma snažno odazvao: ljubav je bila delom potisnuta, delom se preobrazila u neprijateljstvo koje je posle dovelo do želje za očevo-m smrću.

Freudova bolest je, na taj način, ojačala pacijentovu opasnu pasivnu ljubav i s njom povezano iskušenje da se podvrgne kastraciji, pa je s tim dovela neprijateljska osećanja do stepena kada je bio potreban neki novi mehanizam, koji bi omogućio izlaz...«⁵

Kod *Malog Hansa* je otac prisvojio analitičarevu ulogu, *Čovek-vuk* je analitičara potisnuo u ulogu oca: zbog te nesimetričnosti i interpreta-

cija u obe analize ne deluje jednako. U netipičnoj Hansovoj analizi analitičareve interpretacije paradoksalno lakše deluju na kanonički analitički način nego u klasičnoj analizi Čoveka-vuka. U obe analize se Freud izričito bavi pitanjem analitičarevih interpretacija prvom redu u polemičkom kontekstu ondašnjih rasprava, u kojima su Freudu prebacivali da pacijentima »sugerise« ono što zatim objavljuje kao otkriće o mehanizmima nesvesnog. Način argumentacije u oba teksta nije pak isti — možemo da pretpostavimo da je to upravo zbog različitog delovanja interpretacije u obe analize. Razlike u delovanju objašnjenja Freud ne tematizuje, sasvim moguće iz temeljnog razloga, koji je zajednička podloga za inače različite argumentacije — iz razloga zbog kojeg je interpretacija kao interpretacija uopšte moguća: naime, zbog toga što je analitičar deo analitičkog procesa. Uspostavljanje analitičara je naravno preduslov za mogućnost interpretacije — a način analitičarevog uspostavljanja, u obe analize različiti, odredio je ugao posmatranja, iz koga Freud prilazi problemu interpretacije.

Kod Malog Hansa Freud tretira interpretaciju kroz odnos između analitičarevog saznanog procesa i terapijskih učinaka njegovih zahvata; kod Čoveka-vuka pak kroz odnos između saznanog procesa i nesvesnog materijala. Kod Malog Hansa se, prema tome, radi o praktičnim posledicama teoretizacije, kod Čoveka-vuka o teoretizaciji samoj; razlika u optici pokazuje da je početna koincidencija uloge oca i analitičara kod Hansa omogućila da je kasnije došlo do jasnog raseca između obadve, što je dovelo i do terapijskih učinaka — dok je analizantov transfer na analitičara u Čoveku-vuku obostrano uspostavio epistemofilsku vezu, pa su zato terapijski učinci bili zavisi upravo od nerazrešenog transfera, dakle, od momenta verovanja, koji je bio osnova za zajedničke saznanje postupke.

U obe analize reč je o pitanju odnosa između verovanja i saznanja — ili, još opštije rečeno, o problemu kako psihoanaliza operiše s činjenicom da teoretske izjave mogu postati stvar verovanja, dok mogu izjave verovanja postati samo saznanje predmet teorije. Na drugim teoretskim područjima ovo pitanje s lakoćom postaje povod za racionalističke ispađe — za pozive na teoretski boj protiv praznoverja, za isterivanje iluzija, predrasuda...

Sve su to samo spontani ideološki refleksi teoretičara, ironični povratak verovanja na zadnja vrata teorije, eklatantan dokaz, da sama teorija može postati predmet vere. Našoj nameri to samo potvrđuje da je teorija unutar sebe same dostupna verovanju, da je momenat verovanja interni problem teorije. Upravo tu tačku je sposobna da »osvetli« psihoanaliza.

Kao što proizlazi iz Freudove dedukcije u *Malom Hansu*, momenat verovanja je nužni sastavni deo saznanog procesa: dok terapijski učinak može proizaći iz odvajanja verovanja od znanja, tj. teorije. Freud o tome govori preko tradicionalne slike putovanja: lekar ide napred putem saznanja i svojim uputstvima vodi analizanta za sobom; uputstva izriče *svojim rečima*, odnosno na način »popularne teorije«: tada može analizant samo da mu veruje — na osnovu »sličnosti« između onoga što čuje od analitičara i onoga što sam traži. A ono što traži, mora naći samo »tamo, gde je usidreno«, naime, u svom nesvesnom. Govor nesvesnog je idiolektalan, tu opšta uputstva nemaju unapred određljive aplikacije — a u trenutku kada analizant »nade«, vera postaje suvišna, možda čak i smetnja. Trenutak otkrića je trenutak kada vera zastareva: a bez nje do nalazišta uopšte ne bi bilo moguće doći. Teoriji nije potrebno verovanje zato što je »pogrešna«: potrebno joj je jer je previše apstraktna, a pošto je toga svesna, unutar sebe može odrediti legitimni prostor za momenat verovanja. On otpada kada se prazno mesto teorije ispuni uvek idiolektalnim prelazom iz »teorije u praksu«, kada dakle progovori nesvesno, na mestu koje je teorija unapred pripremila.

Otuda i analitičarevo znanje nije prava teorija dok je analizant ne ispuni svojim prilogom: kao što sa stanovišta analizanta analitičar obavlja funkciju subjekta za kojeg se pretpostavlja da zna — tako je za analitičara analizant mesto, gde to znanje »jeste«. Zato, iako analitičar vodi analizanta svojim uputstvima, on to može činiti samo zahvaljujući tome što se sam prepušta vođenju analizantovog nesvesnog. Upravo pitanje, kako se odazivati na ta uputstva nesvesnog, odredio je preovlađujuću optiku u analizi Čoveka-vuka.

Freud je teoriju o odnosu između »teorije i prakse« mogao tako koncizno da formuliše u analizi Malog Hansa jer u njoj nije bio upregnut u odnos verovanja, nije bio predmet analizantove identifikacije: to breme je nosio otac i Freud je mogao jednim potezom da aktivira funkciju subjekta za kojeg se pretpostavlja da zna — i time prekine identifikacijsku nit koja je Hansa vezivala za oca, i pokrene teoretska dejstva, koja su se više ili manje neposredno prevela u terapijske učinke.

Kod Čoveka-vuka su pak bila saznanja dejstva zavisna od veze između analizanta i analitičara, osnovane na verovanju: i terapijski učinci su trpeli istu zavisnost i prestali su kada je Freudova bolest načela ishodišnu vezu. Iz te veze, koja u toj analizi kod analitičara i analizanta izvire iz istog poverenja u moć nesvesnog, proizlazi i Freudova epistemološka pozicija, kojoj inače nije moguće odrediti pravilnost, ali je u toj analizi svakako apstraktna i nepraktična: analitičareva objašnjenja su pravilna, čak i kada su pogrešna. To bi mogao da bude epistemološki korelat Hansovoj etičkoj ironiji u pogledu vrednosti simptoma: ako analitičar u interpretaciji pogreši, pogreši zato što ga je nesvesno zavelo; to zavodenje je već samo nesvesni mehanizam i spada u istinu, koju treba spoznati. Analitičar dakle može da greši samo u istini. To je inače tačno, ali svejedno dodeljuje istini nesvesnog status božje milosti — tačno onaj status, koji je bio podloga uzajamnoj fascinaciji lekara i pacijenta u toj analizi. »Nema nikakve opasnosti ako takve konstrukcije saopštimo pacijentu, analizi nikad ne pričinjavaju štetu ako su pogrešne, a inače ih ni ne iznosimo ako nemamo nade da ćemo se uz njihovu pomoć tako ili drugačije približiti istini.« Analitičareva tumačenja, već time što jesu dokazuju da su istinita. Kad ne bi bilo »nešto u njima«, analitičar ih ne bi ni izrekao, dakle, ne bi ih bilo: to je naravno paralogizam, a zaključivanje u stilu »post hoc, ergo propter hoc« je u analizi moguće onoliko koliko je analitičar stvarno na mestu analitičara. Kod

Čoveka-vuka je isti »diletantizam« (u etimološkom i, zašto da ne, i u svakodnevnom značenju reči), koji je kod Malog Hansa oca terao na mesto analitičara, prisiljavao na to mesto analizanta. Kod Malog Hansa je otac bio »analitičar u prvoj fazi« i zato je Freud lako stupio na mesto analitičara »u drugoj fazi«; Čovek-vuk se ugurao na mesto »analitičara u prvoj fazi«, pa se zato Freud zaglavio u ulozi oca, tj. isto tako analitičara u »prvoj fazi«: ta analiza nikad nije ni zakoračila u drugu fazu.

Uz intelektualistički zanos, koji je u analizi Čoveka-vuka obuzeo analizanta i analitičara, nema mesta čudenju što je po materijalu ta analiza valjda najbogatija od svih. *Wolfsman* je stvarno mogao da bude najdraži pacijent, obzirom da je bio i, po rečima Mack Brunswickove, sasvim atipično savršeno pristupačan za analizu; ne sasvim savršeno, bar u toj Freudovoj analizi ne, pošto je sav neizmerni saznanje dobitak izviraio iz onog ne-analizabilnog jezgra u odnosu prema ocu — Freudu. I Freud je na kraju bio prvi, koji je shvatio i u Hansovoj analizi napisao:

... dass alles Wissen Stückwerk ist und dass auf jeder Stufe ein ungelöster Rest bleibt.

- (1) *Dora*: »Bruchstück einer Hysterie — Analyse« (Odlomak analize neke historije u: *Dve analizi*, Analecta, DDU Univerzum, Ljubljana 1984; *Mal Hans* (Studia humanitatis); *Čovek — pacov*: »Bemerkungen über einen Fall von Zwangsneurose« (Primerbe o slučaju prisilne neuroze, idem); *Čovek — vuk* (Studia humanitatis); uz te četiri analize obično se dodaje i peta, Predsednik Schreiber: »Psychoanalytische Bemerkungen über einem autobiographisch beschriebenen Fall von Paranoia (Dementia Paranoides)« (Psihoanalitičke primerbe o autobiografski opisanom slučaju paranoje (Dementia Paranoides)).
- (2) Anegdota iz slovenačke prevodilačke prakse — da su naime neki pisci Lacačov termin u početku spontano pisali »analizand«, tj. sa gerundionom završnicom (particip futuru pasiva), dobro ukazuje na način delovanja ideoloških taloga u teoriji i snagu simbolnog — oboje je najefikasnije, kada deluje »nehotimično«.
- (3) Seminar XI: Štirje temeljni koncepti psihoanalize, CZ, Ljubljana 1980. Parabolu smo ovde parafrazirali.
- (4) Gl. Muriel Gardiner, *The Wolf-Man*, Basic Books, New York 1971, hrv-srp. prev. Čovek-vuk i Sigmund Freud, Naprijed, Zagreb 1981.
- (5) Idem, hrv-srp. prev., str. 337-338.

neurotičari stvaraju neurotičnu umetnost

(kritika savremenih teorija umetnosti desnog mozga)

patriša lis

Ima oko 150 godina kako naučnici znaju da je funkcija jezika i jezičkih sposobnosti smeštena uglavnom u levoj hemisferi mozga. Pošto su jezik i govor tako blisko povezani sa mišljenjem, zaključivanjem i višim mentalnim funkcijama, naučnici 19. veka nazvali su levu hemisferu dominantnom ili glavnom hemisferom. Duskora je preovladavalo shvaćanje da je desna hemisfera manje razvijena od leve.

Proučavanje životinja, koje su 1950. god. na Kalifornijskom Tehnološkom Institutu izveli Rodžer V. Speri i njegovi studenti, je utvrdilo postojanje kanala zvanog korpus kalosum, koji spaja obe hemisfere. Korpus kalosum obezbeđuje komunikaciju između dve hemisfere i omogućava prenos pamćenja i učenja sa jedne na drugu stranu. Takođe je utvrđeno da bi ove dve hemisfere delovale odvojeno kada bi kanal bio presečen.

Ono što se danas popularno zove istraživanje »podeljenog mozga«, 60-ih je Speri izveo na pacijentima sa neurohirurškog odeljenja na Tehnološkom Institutu u Kaliforniji. Kod pacijenata jako obolelih od epilepsije poslednja nada je bila prekinuti korpus kalosum. Njihovo zdravlje se poboljšalo. Grupa na Institutu je izvela serije testova, koji su pokazali da iako leva hemisfera dominira kod svih osoba, bez obzira da li su normalni ili podeljenog mozga, ipak desna hemisfera proživljava, reaguje na osećanja i obrađuje informacije na svoj način. Prikupljeni podaci pokazuju da je leva hemisfera verbalnog i analitičkog tipa, dok je desna neverbalna i globalna. Način delovanja desnog mozga je brz, složen, celovit, prostoran i perceptivan, drugačiji, ali podjednako složen kao i delovanje levog mozga. Na osnovu toga danas se veruje da obe hemisfere koriste oblike spoznaje visokog nivoa, koji, iako različiti, uključuju mišljenje, zaključivanje i složene umne funkcije.

Iako obe hemisfere sakupljaju iste čulne informacije, svaka ih može obraditi na različit način. Međutim, zbog tkiva koje ih povezuje ne osećamo svesno tu dvojnost. Ako dominira leva strana, skloni smo više analiziranju, apstrakciji, računu, planu, verbalizaciji i korišćenju logike. Desna strana, međutim, maštari, uvida na koji način stvari postoje i međusobno se odnose u prostoru, shvata metafore i snove, stvara nove kombinacije ideja i, kada je nešto isuviše složeno da bi se objasnilo, nagoveštava pokret ili sliku naše percepcije.

U svetlu te informacije, ljudi koji se bave umetnošću slikanja pokušavaju da pokrenu ovu desnu stranu mozga, gde je po ovoj teoriji smeštena intuicija, osećaj za prostor, preslikavanje, sanjarenje i drugi oblici kreativnosti.